

Etika post-nedostatku: Za hranicemi transakční společnosti

Masová iluze o „zaslouženém“ přežití

Je to pravděpodobně nejrozšířenější a nejsilnější téma tržní propagandy – slouží zájmům elit na úkor samotného lidstva – myšlenka, že jediným morálním ospravedlněním vaší existence je dostávat pouze to, co si „odpracujete“.

Pokud pozorně posloucháte, jak většina lidí mluví o „práci“, všimnete si tohoto reflexu, který je zasazen v konverzaci – předpokladu, že pokud někdo něco získá, aniž by si to „zasloužil“ prostřednictvím *transakce*, musí být líný, závislý nebo si něco bere od těch, kteří „produkuji“. Tento reflex je tak hluboko v naší kulturní DNA, že ho často obhajují i lidé, kteří v *tržním kapitalismu* sotva přežívají.

Pravdou je, že podle této ideologie si nikdo, kdo dnes žije, cestu do moderní civilizace „nezaslouží“. Nevynalezli jste jazyk, matematiku, zemědělství, antibiotika ani energetickou síť. Nepostavili jste satelity, které vysílají signál vašeho telefonu, ani jste nenavrhl mikročip, který pohání vaše auto. Narodili jste se do světa, který již byl vybudován staletími nepopíratelně kolektivní práce, vědy a infrastruktury – dědictví tak obrovské, že jakákoli představa „vlastní práce“ se při bližším zkoumání okamžitě rozplyne – udržovaná pouze přesvědčivou mytologií, která nakonec slouží jedné třídě – *ekonomické elitě*.

Tato esej rozebírá, proč je *transakční etika* – přesvědčení, že vše, co má *hodnotu*, musí být koupeno, prodáno nebo individuálně „zaslouženo“ – historicky chybná a systémově destruktivní. Poté zkoumá, co by znamenal inteligentnější a kooperativnější pohled na nárokování ve světě, který je již, z materiálního hlediska, *post-nedostatkový*, ale psychologicky závislý na iluzi *nekonečné nouze*.

Kolektivní dědictví

Pokaždé, když používáte aplikaci GPS, odesíláte e-mail nebo si berete léky, čerpáte ze staletí nashromážděných veřejných znalostí, z nichž velká část byla vytvořena prostřednictvím vládních grantů, otevřené vědy a neplacené péče. Vaše výplata je v tomto smyslu remixem společenského dědictví. Bez nashromážděných objevů minulosti by soukromé podnikání nemohlo existovat.

Například elektřina nikdy nebyla vynálezem korporací – byla vybudována na základě Faradayových a Maxwellových experimentů, prostřednictvím veřejných služeb a státem financovaných sítí. Internet začal jako vládní výzkumný projekt. Moderní medicína spočívá na veřejných výzkumných univerzitách, nikoli na soukromých patentech. Dokonce i představa fungujícího trhu závisí na veřejném právu, standardizované měně a sociální stabilitě.

Každý produktivní čin je dnes zasazen do systému zděděné spolupráce. Mluvit o „self-made“ podnikateli je jako mluvit o „self-made“ jazyce. Když mluvíme o univerzální zdravotní péči, vzdělávání nebo zárukách příjmů, nemluvíme o charitě. Mluvíme o *dividendách samotné civilizace*. Produktivita je dnes „týmový sport“ hraný napříč generacemi.

Představa, že si někdo „zaslouží“ více, protože „pracoval tvrději“, ignoruje celou tuto kooperativní architekturu. Redukuje civilizaci na hodnotící tabulku, jako by hodnotu bylo možné spravedlivě měřit ve mzdách oddělených od sociálního kontextu. Bohatí mezitím z tohoto zděděného řádu – veřejné infrastruktury, právní ochrany, globální mobility pracovní síly – těží nejvíce, a zároveň vznáší morální nárok na to, co kolektiv vybudoval.

Morální paradox je hluboký – ti, kteří se nejvíce spoléhají na kolektivní systémy, jsou často těmi, kteří se nejvíce staví proti sdílení svých výnosů.

Transakční etika

Mytologie „vydělávání“ prostřednictvím individuální práce se zformovala během průmyslového věku, kdy byl trh povýšen na *arbitra morální hodnoty*. Pokud jste mohli prodat svůj čas nebo produkt, měli jste hodnotu; pokud ne, byli jste přítěží. Tato etika rostla spolu s kapitalistickou posedlostí *nedostatkem* – světovým názorem, v němž se o každý bochník chleba muselo bojovat a právo na přežití muselo být vykoupeno.

Výsledkem byla nová teologie práce. *Utrpení* se stalo důkazem ctnosti, zatímco *pohodlí* bez dřiny bylo vykresleno jako zkaženost. Systém učil, že život sám o sobě si musí člověk vydobýt bojem, a že boj legitimizoval *nerovnost*.

Tato etika se však nikdy nehodila k materiální realitě. Dnes automatizace, digitální výroba a globální logistika technicky umožnily všem lidem žít dobře v rámci ekologických limitů. Problémem není *přirozený nedostatek*, ale *umělý nedostatek* – peněz – přístupu k věcem a vlastnictví. Jde o designová rozhodnutí, nikoli o přírodní zákony.

Transakční model trvá na tom, že abyste si zasloužili spotřebu, musíte nejprve *přispět* prostřednictvím *tržní práce*. *Tržní práce* je však přidělována hospodářskými cykly a ziskovými maržemi, nikoli společenskou potřebou. Když *technologie* nahradí *pracovníky*, produkce se zvýší, ale přístup k této produkci stále závisí na pracovních místech, která již neexistují. Lidé jsou vyloučeni ne proto, že jsou nečinní, ale proto, že systém měří hodnotu *mzdovou* výší místo *účastí*.

Kapitalismus jinými slovy nemůže odměňovat *efektivitu*, aniž by vymazal své vlastní opodstatnění. Čím produktivnější se stává, tím méně může morálně obhájit svůj požadavek, aby si každý „vydělal“ na živobytí.

Soutěž a kultura zasloužení

Soutěž je často prezentována jako motor pokroku, přirozený řád. V této mytologii se však skrývá očekávání – a dokonce i potřeba – *poražených*. Bez *poražených* nelze demonstrovat *zásluhy*. Výsledkem je *morální inverze* – spravedlnost se nově definuje nikoli jako to, že každý má dost, ale jako to, že každý musí bojovat.

Utrpení se posvěcuje. *Těžkosti* se přetvářejí v důkaz *ctnosti*. Pokud však *technologie* snižuje potřebu *lidské práce*, hrouť se celý morální základ této etiky. Nakonec sabotujeme nástroje *hojnosti*, abychom si uchovali iluzi, že boj dává životu smysl.

To vysvětluje, proč je *automatizace* často vnímána spíše s hrůzou než s úlevou. Stroje, které by nás mohly osvobodit od dřiny, jsou vnímány jako hrozba pro *zaměstnání*. *Pohodlí* bez dřiny se jeví jako podezřelé, jako by *pohodlí* bylo hříchem. Internalizujeme si myšlenku, že měřítkem hodnoty je samotné *úsilí* – nikoli *výsledek, kreativita, péče*.

Tato úzkost je hluboce zakořeněná. Když si lidé stěžují, že ostatní „dostávají věci zadarmo“, často tím myslí, že „netrpí tak, jak jsem musel já“. *Zášť* je skutečná, ale nemístná. Krutost nespočívá v tom, že někdo něco dostane, ale v tom, že někdo musí trpět, aby vůbec něco dostal.

Ekonomika dostatku

Post-nedostatek je často představován jako vzdálená technologická utopie – *roboti* chrlící nekonečné množství zboží, *umělá inteligence* koordinující dokonalou *efektivitu*. Skutečná hranice však není *technologická*, ale *kulturní*.

Společnost založená na *nekonečném růstu* nikdy nedosáhne *hojnosti*, bez ohledu na to, jak pokročilé jsou její stroje. Dokud budeme definovat pokrok jako expanzi – více produkce, více spotřeby, více inovací – zůstáváme psychologicky uvězněni v *nedostatku*. *Trhy* jsou na tomto *nedostatku* závislé. Vytvářejí nespokojenost, aby udržovaly *poptávku*.

Tomuto ekonomové říkají „nekonečné touhy“, ale spíše než odrazem lidské přirozenosti se jedná o formu *kulturní neurózy*. *Hedonistická adaptace* zajišťuje, že s rostoucím materiálním komfortem se nezvyšuje *spokojenost*. Každý *zisk* se stává novou startovní čarou; každá inovace se mění v potřebu. Výsledkem je *běžecský pás* permanentní nespokojenosti – ekonomika touhy, která musí růst, jinak zanikne.

Taková kultura je ze své podstaty neudržitelná. Tvrdit, že lidské potřeby jsou nekonečné, znamená připustit, že civilizace, ponechaná této logice, je terminální. *Post-nedostatková* společnost tedy není společnost neomezené hojnosti, ale společností nově definované *hojnosti*. Je to kultura, která se osvobozuje od svých omezení a učí se upřednostňovat rovnováhu před akumulací.

Minimalismus v tomto smyslu není estetické omezení – je to *ekologická příčetnost*. Vědět, co je „dost“, není osobní ctnost, ale požadavek na přežití civilizace. Kultura, která nedokáže rozpoznat *hojnost*, se zničí ve snaze zaplnit prázdnotu, která neexistuje.

Reciprocita bez transakce

Tento hlubší posun také nově definuje, co znamená přispívat. Jednou z nejhlásitějších námitek proti univerzálnímu zabezpečení je strach z „černých pasažérů“. Pokud by každý dostával, aniž by si vydělával, nepřestanou lidé pracovat? Reciprocita však nevyžaduje symetrii. Zdravé společnosti fungují na základě *asynchronní směny* – lidé dávají a přijímají v různých obdobích života – během dětství, nemoci, vzdělávání nebo péče.

Kultury *lovců a sběračů* praktikovaly zobecněnou reciprocitu – dávej, když můžeš, ber, když potřebuješ, bez účetních knih nebo výčitek. Měřítkem hodnoty bylo *zdraví* skupiny, nikoli individuální *záznamy*. Takhle už v rodinách a komunitách žijeme. Nevystavujete fakturu svému dítěti za večeři ani kamarádovi za to, že poslouchá. Vzájemná závislost je to, co z nás dělá lidi.

Rozšíření této logiky na společnost není utopické – je to jednoduše racionální. Nejbohatší ekonomiky v historii se stále potýkají s *chudobou*, které lze předejít, právě proto, že soucit vnímají jako transakci, nikoli jako princip designu. Přesto, když je přežití zaručeno, lidé nepřestávají přispívat. Začínají přispívat smysluplně. *Kreativita, péče a zvědavost* vzkvétají, když už nejsou spoutáni strachem.

Efektivita, ne charita

Kromě morálního hlediska je bezpodmínečné zaopatření nejúčinnějším způsobem, jak řídit komplexní společnost. Každý dolar vynaložený na prevenci chudoby šetří mnoho dalších nákladů – zdravotní péči, kriminalitu, bezdomovectví, byrokratickou kontrolu nedostatku. Je levnější garantovat *hojnost* než vynucovat zoufalství.

Stejná logika platí i v planetárním měřítku. Ekonomiky postavené na *soutěži o přežití* plýtvají obrovským tvůrčím potenciálem. Odvádějí lidskou energii do *bojů o přístup s nulovým součtem*, než do společného řešení problémů. Univerzální záchytné sítě a sdílené služby nejsou morálním luxusem – je to optimalizace systému.

Spolupráce, nikoli *konkurence*, je architekturou stabilních systémů. Přírodní vědy, kybernetika a lidská evoluce se shodují na stejné pravdě – odolnost pramení z reciprocity, zpětné vazby a sdílené rovnováhy. Společnost založená na strachu z lenosti stráví svou existenci dokazováním vlastního cynismu.

Automatizace a sebezničující logika kapitalismu

To nás přivádí k poslednímu, nevyhnutelnému rozporu. Čím více se *kapitalismu* daří zvyšovat *efektivitu*, tím méně dokáže ospravedlnit své morální předpoklady. *Automatizace, robotika a umělá inteligence* naplňují starý kapitalistický sen – dělat více s menším úsilím. Systém však místo oslavování osvobození od dřiny s tím zachází jako s katastrofou.

Vezměme si jednoduchý příklad: Deset lidí obdělává farmu a sdílí její úrodu. Pak přichází *automatizace*. Stroje odvedou veškerou práci, výnosy se zdvojnásobí, a přesto je těchto deset lidí propuštěno. Aby se najedli, musí si najít novou práci, nebo hladovět, i když jídla je dostatek. Technologie, která je má osvobodit, se stává důvodem jejich vyloučení.

To není ekonomické přehlédnutí – je to *konstrukční logika* systému. *Vlastnictví*, nikoli *produktivita*, určuje přístup. Motiv *zisku* vyžaduje *nedostatek*, i když si ho systém musí sám uměle vytvořit. *Kapitalismus* tak pohlcuje svůj vlastní předpoklad – jeho snaha o efektivitu ničí morální fikci, že si lidé musí „zasloužit“ přežití prací.

Ironie je téměř poetická. Stejná vynalézavost, která umožnila *hojnost*, odhaluje krach ideologie, která za ní stála. Morální kodex trhu – „zasloužíte si jen to, co si odpracujete“ – se hroučí v okamžiku, kdy se práce stane technicky volitelnou.

Zralá kultura

Zralá civilizace nezkouší své členy *nedostatkem*. Vytváří podmínky, kde se každému může dařit a kde je přispívání dobrovolné, nikoli vynucené. Tuto etiku již praktikujeme u dětí a starších lidí. Její univerzální rozšíření není radikální. Znamená to pouze být důsledný.

Považovat přežití za veřejnou záruku neznamena zrušit odpovědnost, ale předefinovat ji. Skutečná odpovědnost spočívá v udržování *kolektivního organismu*, na kterém jsme všichni závislí – planety, obecných statků, sociální struktury. V kybernetické terminologii se jedná o *homeostázu* – zpětnovazební rovnováhu, která udržuje systém při životě.

Další morální revoluce se tedy netýká *levice* nebo *pravice*. Jde o realismus. *Transakční etika* dávala smysl ve světě přirozeného *nedostatku*. Ve světě potenciální *hojnosti* se stává krutostí. Lpět na ní je jako požadovat, aby lidé štípali dřevo pro napájení elektrického topení – rituál sám o sobě.

Společnost, která zaručuje přežití pro všechny, své občany nerozmazluje, ale optimalizuje se. Zdokonalili jsme *výrobu*. Nyní musíme zdokonalit *distribuci* – a psychologii, která ji doprovází.

Představte si civilizaci, kde má každý člověk přístup k bydlení, zdravotní péči, vzdělání, jídlu a nástrojům tvoření. Práce stále existuje, ale jako volba, nikoli nátlak. Inovace

pokračují, ale pro radost ze zlepšování, nikoli ze strachu z hladu. Konkurence může přetrvávat, ale pouze tam, kde inspiruje k dokonalosti, nikoli k vyloučení.

To není utopie, ale logický výsledek našeho vlastního pokroku, pokud si přestaneme plést *tržní hodnotu s morální hodnotou*.

Představa, že si život musíme zasloužit, byla poslední pověrou *éry nedostatku*. Otázkou nyní je, zda z toho vyrosteme. Protože když je zaručeno přežití, přínos se stává autentickým. A to je možná první známka skutečně civilizovaného světa.